

Mapa Moravy v konkurenčním boji holandských vydavatelů atlasů v letech 1573–1633

HELENA KOVÁŘOVÁ

KLÍČOVÁ SLOVA

kartografie Česko 16.–17. století, staré mapy, Morava, Abraham Ortelius, Gerard de Jode, Peter Kaerius, Jodocus Hondius mladší, Hendricus Hondius, Johannes Janssonius, Willem Janszoon Blaeu

ÚVOD

V období zlatého věku nizozemské kartografie, na konci 16. a počátku 17. století, proběhly dva velké konkurenční zápasy vydavatelů atlasů, které zásadně ovlivnily další vývoj celého oboru. První střet nastal krátce po vzniku Orteliova atlasu (1570), který je chápán jako první koncepčně jednotně zpracovaný komplexní vázaný soubor map, tedy první atlas moderního typu vůbec. Abraham Ortelius se cítil ohrožen podobným záměrem Gerarda de Jode (1578) a snažil se zabránit jeho vydání. Ještě zásadnější vliv na rozvoj kartografie měl vyostřený konkurenční zápas Henrica Hondia a jeho švagra Johanna Janssonia s Willemem Janszoonem Blaeu v roce 1630 a několika následujících letech. V tomto příspěvku je věnována pozornost tomu, jaké metody konkurenti používali, a jak obě tyto události ovlivnily vznik nových desek mapy Moravy. Přihlíženo bylo také k vývoji map sousedních oblastí Moravy (Čechy, Slezsko, Rakousko, Uhry), které slouží jako srovnávací materiál.¹

STEJNÉ ZDROJE, RŮZNÉ VÝSLEDKY (ORTELIUS × DE JODE)

Abraham Ortelius vytvořil nejen první atlas, ale také komerčně velmi úspěšné dílo. Jako zdatný obchodník si velmi dobře uvědomoval nebezpečí, které pro něj představoval konkurenční podnik Gerarda de Jode. Orteliovi se díky jeho

politickým kontaktům úspěšně dařilo vydání druhého atlasu oddalovat. Když konečně v roce 1578 vyšel, Orteliovo vydání již zaujímal pevné místo na trhu a počín de Jodeho nenašel takovou odezvu, jak jeho tvůrce předpokládal. Jedním z důvodů malého úspěchu ale mohly být i různé přístupy Ortelie a de Jodeho k vytváření nových map.

Jejich atlasové mapy Čech² jsou velmi podobné, malé rozdíly najdeme také v případě Rakouska a Uher. Ovšem Morava, přestože oba vycházeli z mapy Pavla Fabricia, byla velmi odlišná. Zatímco Ortelius (2870:31, **obr. 1-I**) se držel zásady představit na mapě pouze region a dokázal mapy z různých zdrojů přetvořit tak, aby jejich vzhled získal sjednocenou formu, Gerard de Jode (2870:32A, **obr. 1-II**) se daleko více držel předlohy. U Moravy je tak zakreslena kromě území samotného regionu i severní část Rakouska až k Vídní, stejně jako u Fabricia. Otázkou zůstává, proč Gerard de Jode změnil orientaci mapy ze severní na východní a vyhradil mapě pouze polovinu listu – na druhou polovinu umístil Slezsko (2900:32, **obr. 1-III**).³ Jako jeden z důvodů se nabízí skutečnost, že Morava nebyla královstvím (v této době jí vládl český král). Na rozdíl od Slezska však byl tento formát pro Moravu málo vhodný a vedl k určité deformaci kartografického zákresu. Také výzdoba mapy dekorativními prvky byla na rozdíl od Orteliovy⁴ mapy velmi strohá a kopírovala tak styl Fabriciovy předlohy.

Gerard de Jode začal pracovat na druhé verzi svého atlasu, ale zemřel ještě před jeho vydáním. Práci dokončil

² Blíže NOVOTNÁ, Eva, Crigingerovy mapy v mapové sbírce přírodovědecké fakulty UK. In: *Z dějin geodézie a kartografie* 19, 2018, s. 18–29. Obrázky č. 5 a 8.

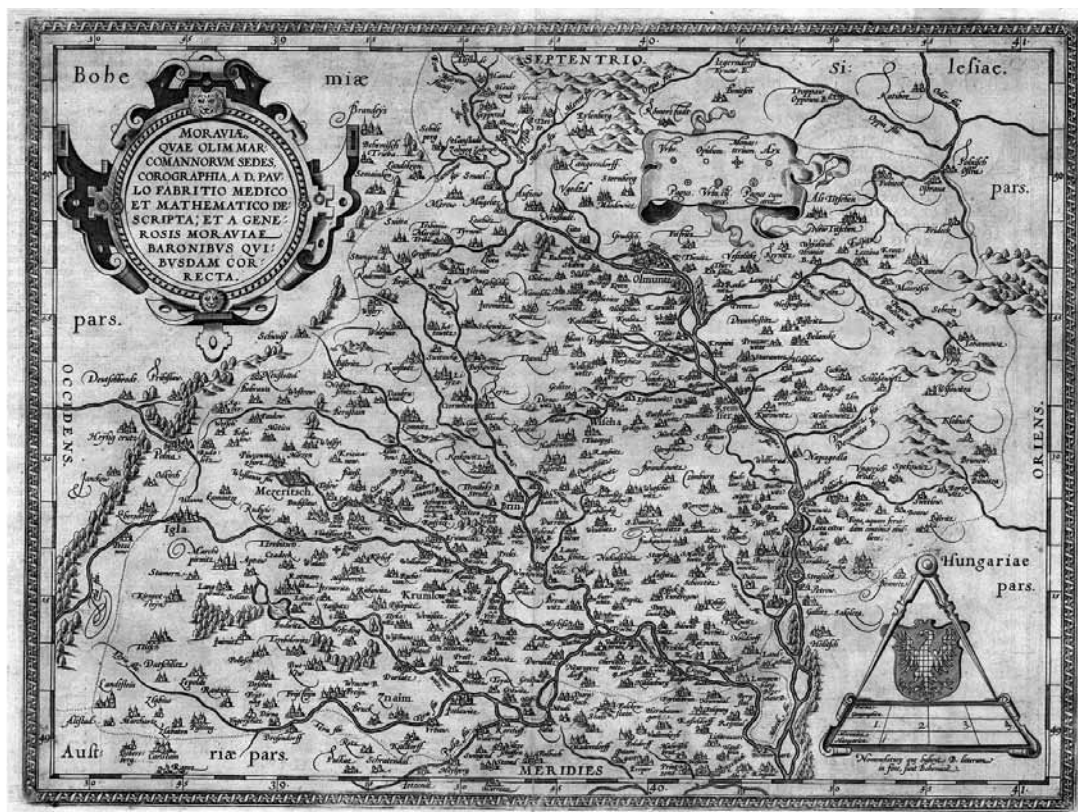
³ Také Abraham Ortelius vytvářel složené listy s odlišnými mapami na jeho polovinách, např. hrabství Waldecké s knížectvím Fulda nebo Livonsko s Moskevským knížectvím.

⁴ Abraham Ortelius používal pro výzdobu map předlohy nejnovějších vzorů zavíjených ornamentů, které kopíroval nebo modifikoval. Pro některé mapy používal de Jode stejné zdroje. Blíže WELU, James A., The Sources and Development of Cartographic Ornamentation in the Netherlands. In: WOODWARD, David, ed. *Art and cartography: six historical essays*. Chicago 1987, s. 147–173. ISBN 0-226-90722-8.

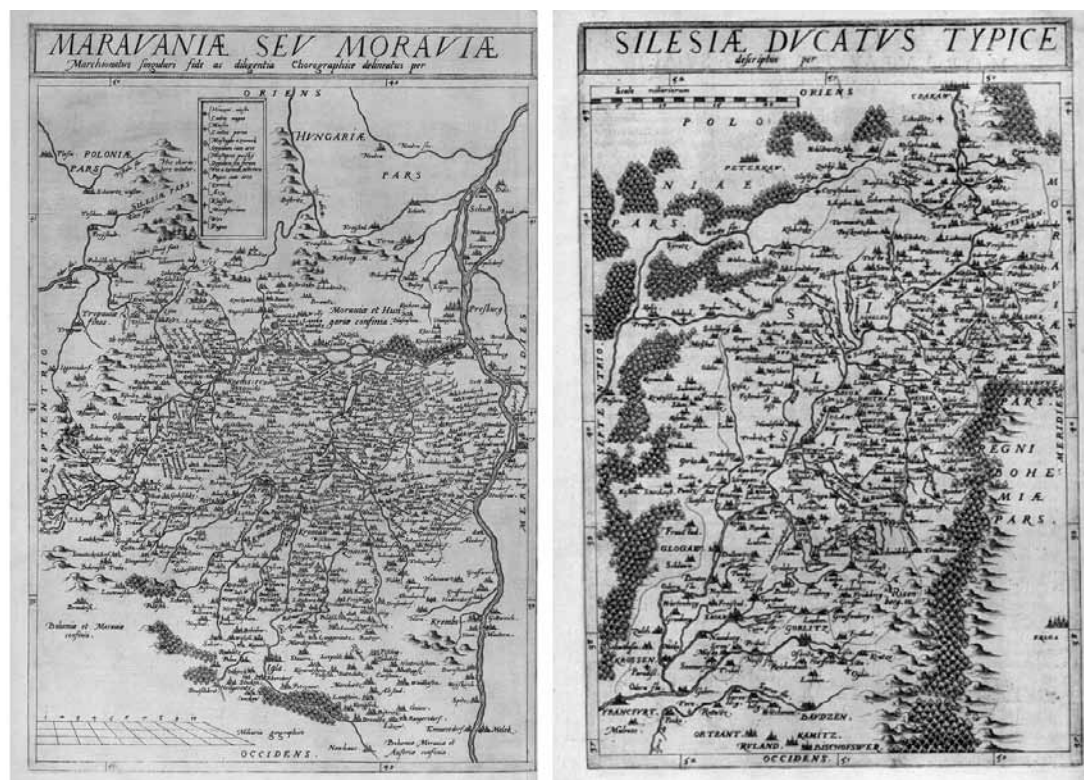
¹ Základní informace byly čerpány z těchto zdrojů KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. I.* t. Goy-Houten 1997, 755 s., ISBN 90-6194-248-9; KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. II.* t. Goy-Houten 2000, 636 s., ISBN 90-6194-248-9; KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. III.* t. Goy-Houten 2003, 970 s., ISBN 90-6194-248-9.

MAPA MORAVY V KONKURENČNÍM BOJI HOLANDSKÝCH VYDAVATELŮ ATLASŮ...
HELENA KOVÁŘOVÁ

1-I

1-II

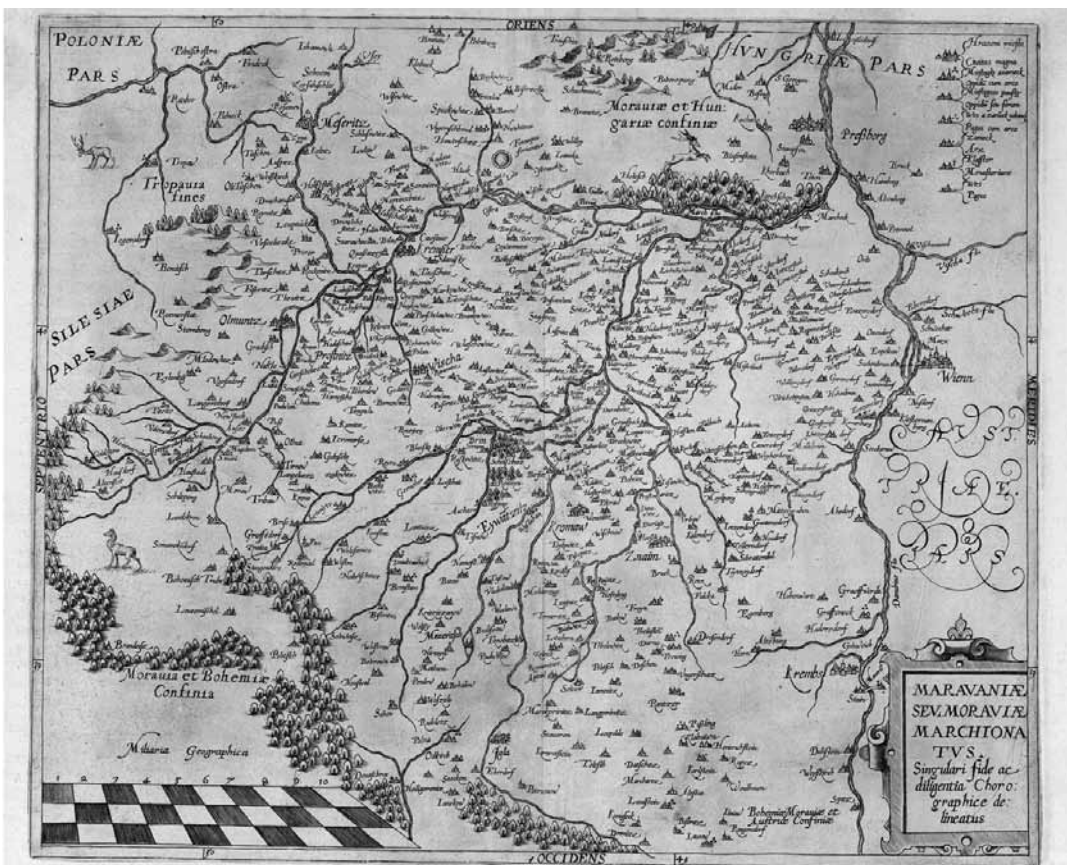

Obr. 1 Mapy Moravy v nizozemských atlasech poslední čtvrtiny 16. století. I – mapa Abrahama Ortelia (2870:31), II – mapa Gerarda de Jode (2870:32A + 2900:32), III – mapa Gerharda Mecatora (2870:1A), IV – mapa Cornelia de Jode (2870:32B), (Muzeum Komenského v Přerově, Biblioteka Narodowa Warszawa)

1-III

1-IV

v roce 1593 jeho syn Cornelius de Jode. Zatímco mapa Čech, Rakouska, Uher i Slezska zůstala stejná, mapa Moravy byla vyryta nově (2870:32B, **obr. 1-IV**). Jednalo se již o celý mapový list, zůstala však východní orientace, zaznačení území i mimo hranice regionu a poměrně nepřehledný zakres sídelní sítě. I když měla mapa dekorativní prvky odpovídající soudobým požadavkům, nemohla soupeřit s propracovanou rollwerkovou kartuší Abrahama Ortelia. Atlas rodiny de Jode již potřetí vydán nebyl a konkurenční boj s naprostou převahou vyhrál Ortelius. Edice jeho díla se počítají na desítky. O konečné vítězství se zasloužil pozdější vydavatel Orteliova atlasu Jan Baptist Vrients, který tiskové desky rodiny de Jode zakoupil proto, aby již nikdy nemohly zasáhnout do vydavatelského zápolení.⁵

MONOPOL RODINNÉHO KLANU HONDIŮ

Třetí atlas, který vytvořil Gerhard Mercator v letech 1585–1595, není chápán jako konkurenční podnik vůči Orteliově činnosti, neboť se období jejich vydání zcela neshoduje, navíc oba kartografové byli v přátelském i pracovním kontaktu. Druhé vydání Mercatorova atlasu připravil teprve Jodocus Hondius (1606, také Mercator-Hondiův atlas), který tiskové desky koupil od dědiců roku 1604, tedy v době, kdy bylo vydávání Orteliova atlasu za zenitem (1570–1613). Díky Mercatorovým tiskovým deskám získala rodina Hondiů v letech 1614–1629 monopol na atlasovou tvorbu. Některé mapy sice zastaraly, ale přípravy na obměnu komerčně úspěšného souboru probíhaly jen pozvolna. Rodinný podnik vedla vdova Colette Hondiová, rozená van den Keere, se svými dvěma syny Jodocem a Henricem. Jodocus Hondius mladší se později rozhodl prosperující kartografickou dílnu zanechat svému bratrovi a opustil ji. Henricus Hondius nechal pak roku 1627 na některé desky Mercatorova atlasu dorýt své jméno, např. na mapu Moravy (2870:1A.2, **obr. 1-III**) a mapu Rakouska (2710:1A.2). Jeho bratr Jodocus Hondius začal vytvářet nový soubor tiskových desek pro vlastní atlas. Do léta 1629 se mu podařilo připravit sadu téměř čtyřiceti tiskových desek a měl v plánu představit ji na podzim. Avšak zemřel 18. srpna 1629 a osudy jeho pozůstalosti zásadně ovlivnily vývoj atlasové produkce. Zlomovým momentem byla změna majitele tiskových desek, které zakoupil Willem Janssoon Blaeu, konkurent rodinného klanu Hondiů. Tento zdatný kartograf dokázal své výhody využít jako odrazového můstku pro veleúspěšné vydávání atlasů. Narušil tím monopol Henrica Hondia, který v té době spolupracoval se švagrem Johannem Janssoniem. Blaeu roku 1630 vydal Appendix (2:011), tedy přídavek, k Mercatorovu atlasu, který obsahoval mapy Jodoca Hondia mladšího,

⁵ KOEMAN, Cornelis – KROGT, c. d. [Vol. III], s. 255–256, 767.

pouze s upraveným impressem. Byla mezi nimi i mapa Moravy (2870:2.2, KMM B, **obr. 2-III**) a mapa Rakouska (2710:2.2).

KOPIROVÁNÍ PŘEDLOH KONKURENTŮ

Henricus Hondius se švagrem Johannem Janssoniem okamžitě zareagovali a náskok konkurence se snažili dohnat. V březnu 1630 nejprve uzavřeli smlouvu s rytci Evertem Symonsz Hamersveltem a Salomonem Rogiersem na zhotovení 36 nových tiskových desek, které měly být dokončené do 18 měsíců. Ve smlouvě se Hondius a Janssonius zavazovali, že nebudou po tuto dobu zadávat práci rytcům zaměstnaným zakázkou (jmenovitě jsou uvedeni Balthasar Floris, Daniel van Breen, Abraham Goos, Dirck Grijp, Salomon Savery), kromě Josuy van den Ende a Pietera van den Keere (Kaeria).⁶ Rytci pracovali podle tisků z desek Jodoca Hondia mladšího, které Henricus Hondius vlastnil. Jak ukazuje mapa Rakouska uvedena v kontraktu pod číslem 4, rytci kopírovali geografický zakres jen s malými odchylkami a velmi věrně byla obkreslena také grafická výzdoba mapy. Nová tisková deska Rakouska, kterou roku 1631 vydal Henricus Hondius (2710:1D.1), se liší pouze v detailech od desek ve vlastnictví Willema Janszoon Blaeu (2710:2.2; původně Jodocus Hondius mladší 1629, 2710:2.1). V titulu se mapa Rakouska hlásila k práci Wolfganga Lazia (1561), tedy ke stejné předloze, podle níž pracoval už o šedesát let dříve Ortelius.

Mapa Moravy v kontraktu na nové tiskové desky uvedena nebyla, přestože konkurence měla k dispozici přesnější mapu, která se na rozdíl od mapy Rakouska v titulu hlásila k novější předloze, Komenského mapě Moravy. Ukazuje se tedy, že v kartografických dílnách nemuselo vždy platit pravidlo o upřednostňování odvozenin z novějších zdrojů před těmi zhotovenými podle starších předloh.

KAERIOVA MAPA MORAVY

Již během oněch 18 měsíců, kdy nové desky pro dílnu rodiny Hondiů vznikaly, bylo nutné najít další způsoby, jak dohnat náskok konkurence. Henricus Hondius v té době spolupracoval se švagrem Johannem Janssoniem, ale přesné detaily a míra jejich součinnosti se v některých případech velmi těžko určují. Pro obměnu mapy Moravy zvolili každý jinou cestu. Henricus Hondius roku 1630 vydal znovu atlas z původních Mercatorových desek (1:107), z nichž některé měly z dřívějšíka upravené impressum (mezi nimi také mapa Moravy, 2870:1A.2). Johannes Janssonius ještě v roce 1630 stihl vydat vlastní verzi Appendixu (1:202), soubor osmdesáti map vytvořených z velké části „ad hoc“. Z latinské edice Mercatorova atlasu z roku

⁶ KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, c. d. [Vol. I], s. 124–125.

2-I

2-II

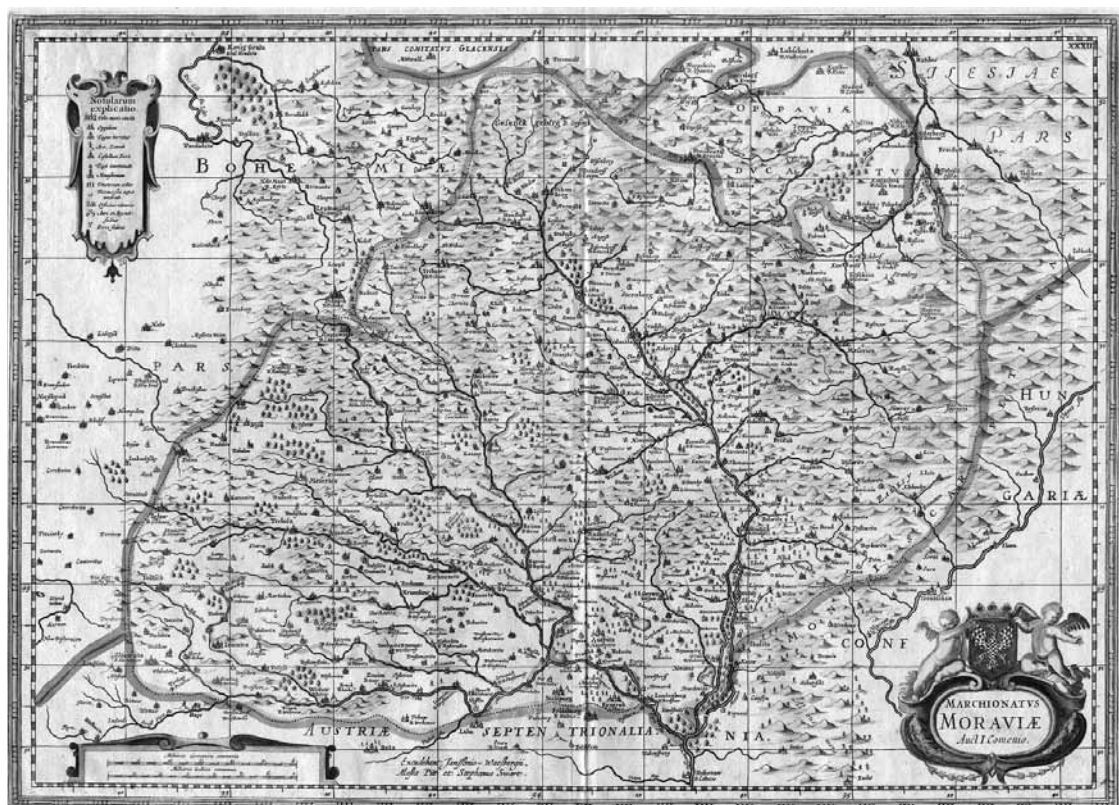
Obr. 2 Mapy Moravy v nizozemských atlasech ve druhé třetině 17. století. I – Kaeriova mapa (2870:1B), II – Janssoniova mapa (2870:1C), III – Blaeuova mapa (2870:2), IV – mapa Henrica Hondia (2870:1D) (Vědecká knihovna Olomouc, Muzeum Komenského v Přerově)

MAPA MORAVY V KONKURENČNÍM BOJI HOLANDSKÝCH VYDAVATELŮ ATLASŮ...
HELENA KOVÁŘOVÁ

2-III

2-IV

1630 využil pouze čtyři mapy, ostatní se v atlasové tvorbě objevují poprvé a některé také naposledy.⁷ V následující edici Mercator-Hondiova atlase v roce 1633 (1:311) byla použita jen polovina z této kolekce. Janssonius do Appendixu v roce 1630 zařadil své vlastní mapy, mapy Claes Janszoon Visschera (např. Uhry z roku 1624, 2800:51), dále využil starší desky zhotovené Pieterem van den Keere (také znám jako Peter Kaerius, strýc Janssoniovy první ženy Elisabethy Hondius) patrně pro vydávání na samostatných listech. Jednalo se o mapu Moravy (vznikla před rokem 1623; 2870:1B, **obr. 2-I**), mapu Rakouska (před 1623; 2710:1B), mapu Slezska (1621; 2900:1A) a mapu Čech (1620; 2850:1A).⁸ Kaeriové rytiny Moravy, Rakouska i Slezska byly v některých exemplářích Janssoniova Appendixu z roku 1630 střídány s jinými mapami Moravy (2870:1C; KMM E, obr. 2-II), Rakouska (2710:1C) a Slezska (2900:1B), které byly upravenou verzí Kaeriova díla. Základ kartografického zákresu tvořila ve všech třech případech původní Kaeriova mapa, ale okrajové části a grafická výzdoba byly změněny. Otázkou zůstává, zda byly desky přerýty nebo existovala levnější a rychlejší technika úpravy mědirytu a čárového leptu na velké ploše, ale s poměrně velkou přesností ohraničení korekce, díky které by stačilo modifikovat stávající tiskovou desku.⁹ U Kaeriové mapy Moravy, odvozené od Fabriciovy, potažmo Orteliovy mapy, se jednalo o změnu přibližně ve třetině plochy:

– Při horním okraji byl odstraněn titul a znovu doplněna zeměpisná síť.

– V pravém dolním rohu byla odstraněna veduta Znojma, při pravém okraji legenda a přilehající mapový zákres. V těchto místech neznámý rytec¹⁰ vypracoval novou výzdobu (legenda s vinaři v pravém dolním rohu) a novou část mapového pole, jehož předlohou se již stala Komenského mapa.

– V levém horním rohu odstraněna veduta Brna, zemský znak, postavy muže a ženy. V tomto místě byla zhotovena nová grafická výzdoba a menší část geografického zákresu.

Zajímavé je okopírování kartuše z mapy vydávané konkurentem Blaeuem, jen s drobnými úpravami, ale v zrcadlové podobě. Rytec patrně překresloval předlohu přímo, a díky technice tisku pak byl výsledek obrácený. Okopírován byl také text titulu, který uvádí Komenského jako autora.

⁷ KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, c. d. [Vol. I], s. 127.

⁸ Všechny se objevily v soupise Kaeriova majetku z roku 1623. Blíže KEUNING, Johannes, Pieter van den Keere (Petrus Kaerius), 1571–1646(?), *Imago mundi* 15, 1960, č. 1, s. 66.

⁹ Srov. DRÁPELA, Milan Václav: *Vývoj moravské kartografie*. Brno 1994 [Habilitationní práce Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity], s. 197–198.

¹⁰ Mohl to být sám Peter Kaerius, který nebyl zaměstnán objednávkou Henrica Hondia a Johanna Janssonia na vytvoření 36 nových tiskových desek. Kaerius byl strýcem Henrica Hondia a manželkou Johanna Janssonia. S dílnou rodinného klánu Hondiů úzce spolupracoval.

Jak již bylo uvedeno, i rytci zaměstnaní podle kontraktu z března 1630 měli za úkol okopírovat Blaeuovy mapy, a dělo se tak jen s minimálními odchylkami. Změny v titulech map prováděny nebyly, pouze ve vydavatelských údajích. Jméno Komenský v roce 1630 nebylo kopírováno proto, že by se jednalo o věhlasnou osobu (Komenský prošel až po vydání Janui v roce 1631¹¹ a jejím rozšíření v následujících letech), ani kvůli přesnějším zákresu mapového pole ve srovnání se staršími odvozeninami, ale kvůli tehdejšími metodám práce kartografických dílen. Derivat odvozený částečně od Fabriciovy i Komenského mapy vznikl ve specifických podmínkách konkurenčního boje.

KAERIOVA MAPA RAKOUSKA

Hypotézu podporuje také úprava Kaeriové mapy Rakouska (2710:1B). Tento region sice byl zadán v kontraktu z března 1630, ovšem nová deska byla k dispozici až v roce 1631, kdy ji použil Henricus Hondius (2710:1D.1). Janssonius proto roku 1630 využil starší Kaeriovu tiskovou desku (2710:1B), kterou nechal upravit nebo podle ní dal vyrobit novou (2710:1C). Také zde obměna zahrnovala téměř třetinu celkové plochy rytiny. Podobně jako u mapy Moravy proběhla modifikace v horní části (vymazání titulu a dokreslení zeměpisné sítě), dále pak v dolní části, kde se původně nacházely veduty čtyř měst a titul v kartuši. Tato část byla nahrazena v rozích grafickou výzdobou a kartografickým zákresem ve zbývající ploše. Do levého dolního rohu byla umístěna kartuše se znakem země, jejíž základní tvar je odvozen od kartuše s legendou a měřítkem na konkurenční mapě Blaeua. Pro detailní kopírování nebylo na upravované ploše dost místa, proto byla vytvořena nová variace motivu. Text titulu mapy, včetně jména autora, byl okopírován z Blaeuovy desky.

KAERIOVA MAPA SLEZSKA

Janssonius se rozhodl pro své vydání Appendixu z roku 1630 využít také starší Kaeriovu mapu Slezska (2900:1A, **obr. 3-I**). V tomto případě se nejednalo o dohánění náskoku konkurence, neboť Appendix vydaný Willemem Janszoon Blaeu roku 1630 neobsahoval mapu Slezska. Ani ve starém Mercatorově atlasu se nenacházelo samostatné Slezsko. To bylo umístěno na společné mapě s Polskem. Roku 1630 se tedy zdálo, že v případě Slezska měl předstih

¹¹ Předmluva Janui datována 4. března 1631. Stejně tak Labyrint světa vyšel tiskem až v roce 1631, Informatorium v roce 1633. Do roku 1630 byly z Komenského rukopisů vydány útěšné spisy (Listové do nebe 1619, Přemýšlování o dokonalosti křesťanské 1622, Nedobytný hrad 1624, Truchlivý 1624, O sírobě 1624, Pres boží 1624, Centrum securitatis 1625), první z jeho revelačních spisů (Vidění a zjevení Kryštofa Kotera 1629) a Pravidla snadnějšího vyučování mluvnice (1616, dnes ztraceno). Z toho velká část ještě v českých zemích. Blíže KUMPERA, Jan, *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod 1987, s. 18–21; BAĐUROVÁ, Anežka (ed.), *Bibliografie spisů J. A. Komenského vytištěných do roku 1800*. Praha 2007. [CD-ROM] ISBN 978-80-86675-12-1.

3-I

3-II

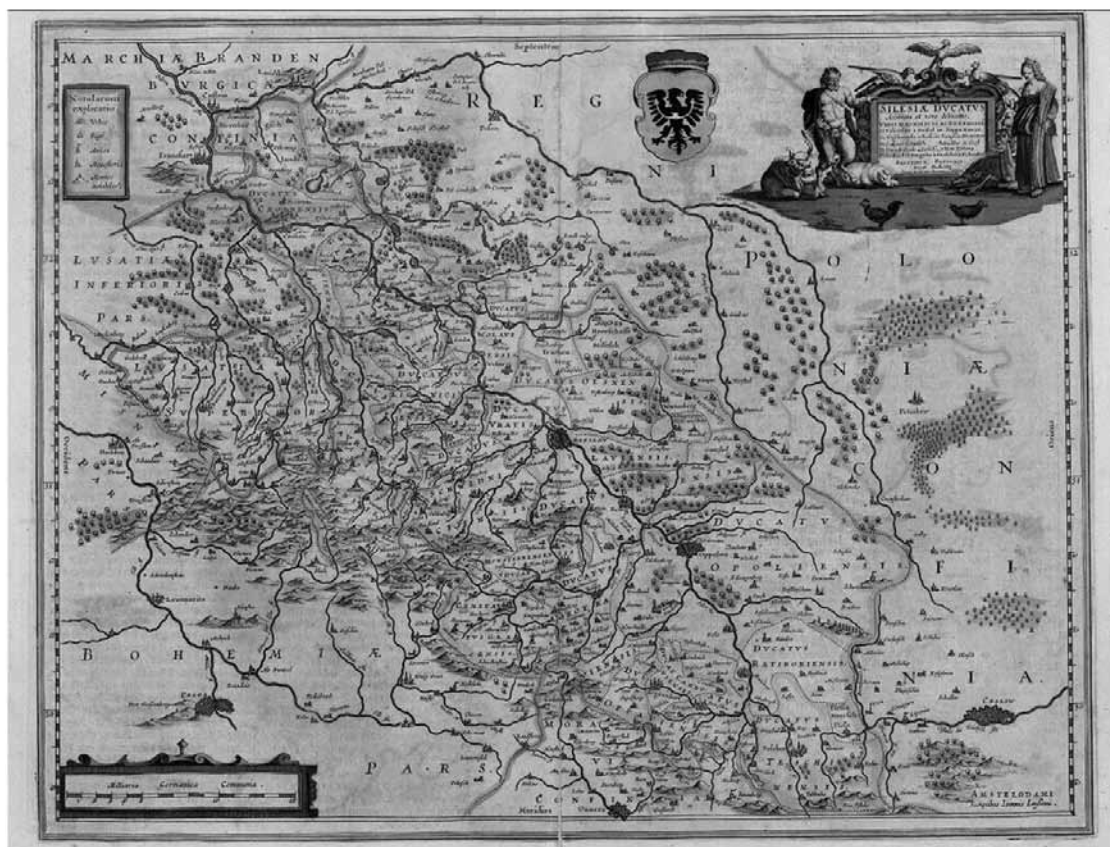

Obr. 3 Mapa Slezska v nizozemských atlasech ve druhé třetině 17. století. I – Kaeriova mapa (2900:1A), II – Janssoniova mapa (2900:1B), III – Blaeuova mapa (2900:2), IV – Hondiova mapa (2900:1C) (Mapová sbírka PřF UK Praha, Biblioteka Narodowa Warszawa, Vědecká knihovna Olomouc)

3-III

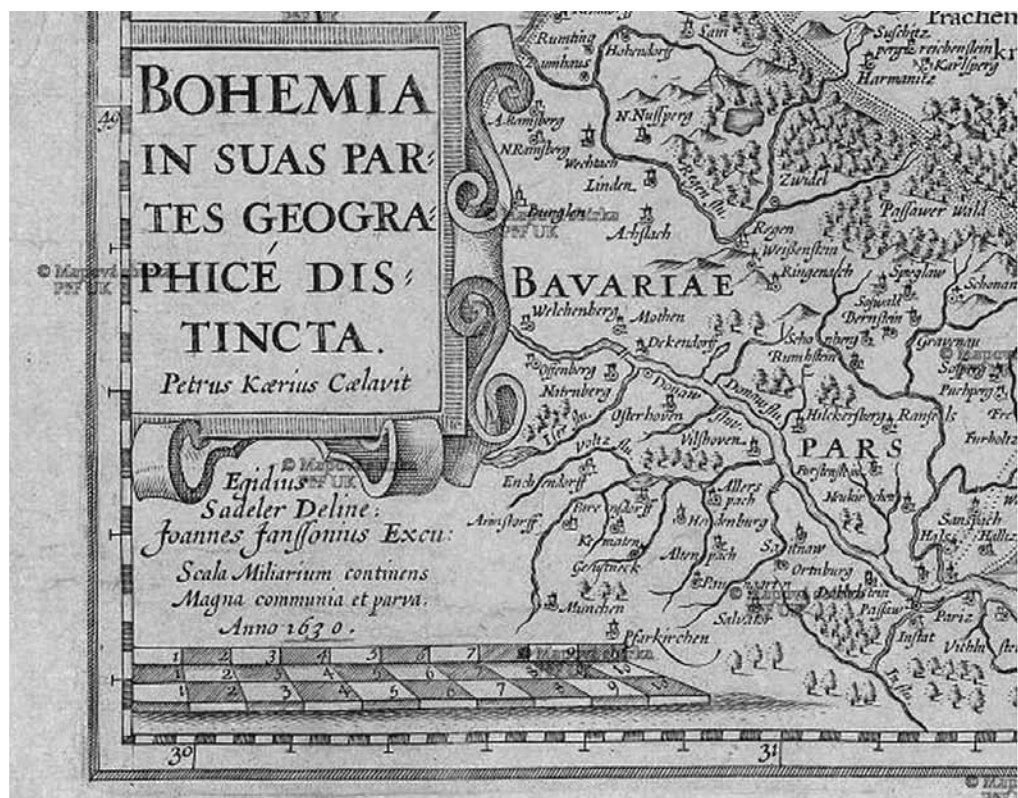
3-IV

4-I

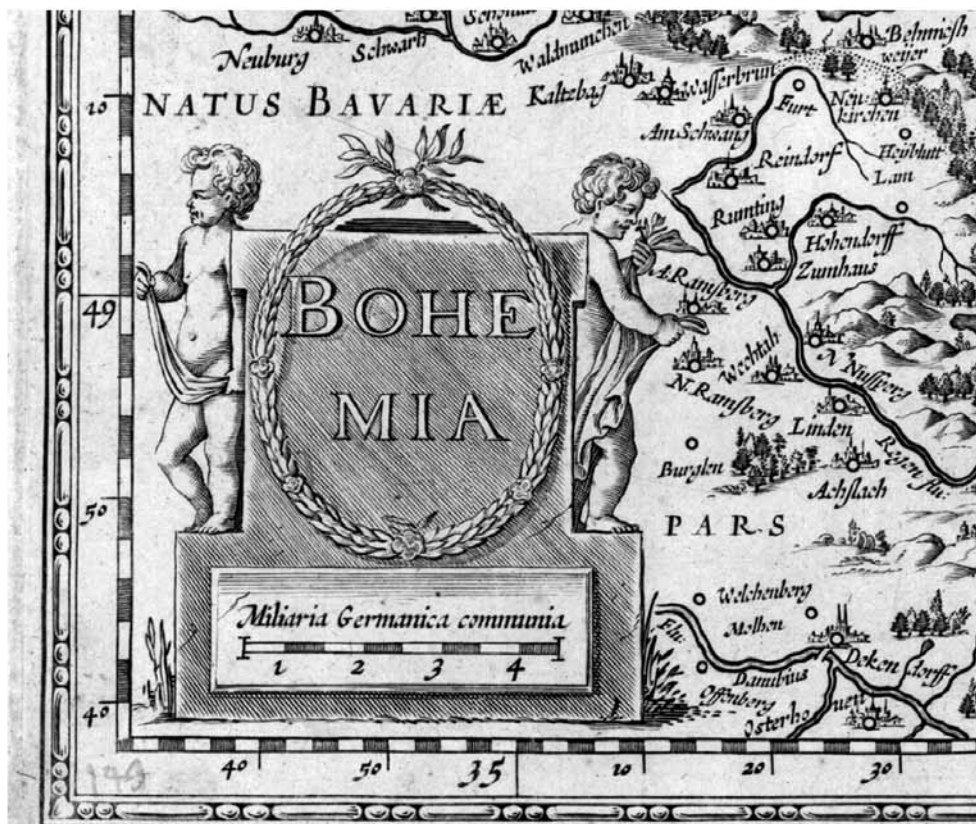

4-II

Obř. 4 Srovnání levé titulové kartuše atlasových map Čech ve druhé třetině 17. století. I – Sadelerova mapa s dekorativním rámem (2850:1B.1), II – Sadelerova mapa bez dekorativního rámu (2850:1B.2), III – Blaeuova mapa (2850:2), IV – Janssoniova mapa (2850:1B.3), (Mapová sbírka PŘF UK Praha)

4-III

4-IV

před konkurencí Janssonius. Ovšem i tato starší deska z roku 1621 byla upravena podobným způsobem jako Kaeriovu mapy Rakouska a Moravy. Z horního okraje rytiny byl odstraněn titul a znovu dotvořena zeměpisná síť. Veduta z levého dolního okraje byla nahrazena kartografickým zákresem. Grafická výzdoba (zemský znak) v pravém horním rohu byla odstraněna a její místo zaujala kartuše s titulem mapy (2900:1B, **obr. 3-II**). Podobně jako u mapy Moravy se v některých exemplářích Janssoniova Appendixu z roku 1630 střídaly původní Kaeriovu mapy Rakouska a Slezska s nově upravenými. Všechny tři modifikované tiskové desky Janssonius používal ve svých atlasech po více než jedno desetiletí. Kaeriovu mapu Slezska (2900:1A) zařadil do svého atlasu také Henricus Hondius (1:222). Upravená verze mapy Slezska (2900:1B) se objevila v Hondiově atlase z roku 1633 (1:311).

KAERIOVA MAPA ČECH

O tom, že výhoda vhodnější mapy nebyla vždy pouze na straně Blaeua, svědčí mapa Čech. Janssonius vlastnil a do Appendixu (1:202) zařadil Sadelerovu mapu vyrytou Petrem Kaeriem roku 1620 (2850:1B.1, **obr. 4-I**), a to i s bordurou figurální výzdoby po stranách a pásem vedut při horním okraji. Mapa byla vřazována do atlasů vydávaných jak Janssoniem, tak Henricem Hondiem, pouze s upravenou datací (1630, 2850:1B.2, **obr. 4-II**). Dekorativní rám byl později jednoduše odstraněn. Blaeuova deska (2850:2, **obr. 4-III**),¹² kterou zakoupil z pozůstalosti po Jodocu Hondiovi mladším, je v tomto případě zhotovena podle Kaeriovu rytiny ve vlastnictví Janssonia, zejména co se týče výzdoby v horních rozích mapového pole (heraldická zvířata dvouocasý lev a dvouhlavý orel). Inovována byla kartuše s titulem mapy v levém dolním rohu. Na Blaeuově mapě odpovídala novějším trendům v dekorativním umění. Oba konkurenti své tiskové desky používali pro atlasy až do konce 17. století. Pouze Johannes Janssonius nechal roku 1639 kartuši na své desce upravit (2850:1B.3, **obr. 4-IV**)¹³ tak, aby více korespondovala s modernějším způsobem výzdoby map.¹⁴

ATLASY HENRICA HONDIA – VISCHEROVA MAPA A NOVÁ TISKOVÁ DESKA

Johannes Janssonius, který se švagrem Henricem Hondiem spolupracoval, ale jak již bylo popsáno, v některých případech existují mírné rozdíly v používání nových či upravených map v roce 1630 a následujících letech. Zatímco

¹² SEMOTANOVÁ, EVA, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha 2001. ISBN 80-7277-078-0, s. 65.

¹³ SEMOTANOVÁ, EVA, *Atlas země koruny české*. Praha 2002, ISBN 80-86493-04-0, s. 82–83.

¹⁴ Vývoj postupoval od zavíjeného ornamentu (tzv. rollwerku), který inovativně používal Ortelius, přes boltcový ornament raného baroka k pozdně barokním parergonům. Blíže KOVÁŘOVÁ, Ornamenty, s. 132–166.

Kaeriovu mapu Čech a upravenou mapu Slezska používali oba, upravenou mapu Rakouska a Moravy zařazoval do svých svazků pouze Janssonius. Pro Rakousko měl Henricus Hondius k dispozici novou desku, pro Moravu zvolil jiný způsob. Do svého Appendixu z roku 1631 (1:203) a do nedatovaného *Theatrum Imperii Germanici* (patrně 1632 nebo 1633, 1:222) začlenil Visscherovo vydání mapy Moravy (2870:51, KMM A, obr. 5), jejímž autorem byl Jan Amos Komenský a v rámci vývoje mapování regionu měl list naprosto inovátorskou výzdobu.¹⁵ Visscherova mapa se díky Henricu Hondiovi poprvé objevila v atlasech. Patrně se jedná o exempláře s přepisem data na 1630 a 1633. Pro komplexní vydání modernizovaného atlasu roku 1633 si však Henricus Hondius nechal zhotovit novou tiskovou desku mapy Moravy (2870:1D.1, KMM C, **obr. 2-IV**). Mapové pole se příliš neliší od odvozeniny ve vlastnictví Willemu Janszoonu Blaeu, také grafické výzdobě byl vyhrazen stejný prostor (levý horní a pravý spodní roh), ale její podoba byla zcela inovována a již nepřipomínala konkurenční mapový list. Titul mapy byl upraven pouze formálně – byl použit jiný slovosled.

POKRAČOVÁNÍ KONKURENČNÍHO BOJE

Vzájemná rivalita a snaha doplnit vlastní soubor map o nové listy pokračovala i po roce 1633, kdy vznikla nová tisková deska mapy Moravy Henrica Hondia. V roce 1634 si Willem Janszoon Blaeu opatřil nové mapy Slezska (2900:2)¹⁶ a Uher (2800:2A). U mapy Uher tentokrát zvolil jednodušší a rychlejší cestu dohánění náskoku konkurence Henricus Hondius a roku 1636 si nechal upravit starou Mercatorovu tiskovou desku (2800:1A.1). Dal přerýt kartuši s titulem (2800:1A.2), přičemž text titulu odpovídal Blaeuově mapě (2800:2A). V atlasech se upravená mapa objevila pouze třikrát (1636, 1638 a 1639/1644).¹⁷ Janssonius si nechal roku 1636 zhotovit vlastní kopii Blaeuovy mapy Uher (2800:1B), a to včetně imitace dekorativních prvků a titulu.

V roce 1636 Henricus Hondius¹⁸ disponoval vlastní tiskovou deskou pro Slezsko (2900:1C).¹⁹ Zde je znovu rozpoznatelná metoda přebírání dekorativních prvků z konkurenčních materiálů, přestože mapové pole bylo zhotovené podle jiné předlohy. Kartuše s figurami, které již naznačují vývoj směrem k parergonu, na Hondiově mapě (2900:2; 1636, **obr. 3-III**) je zrcadlově převrácenou a mírně upravenou kopií kartuše z Blaeuovy mapy Slezska (2910:1C;

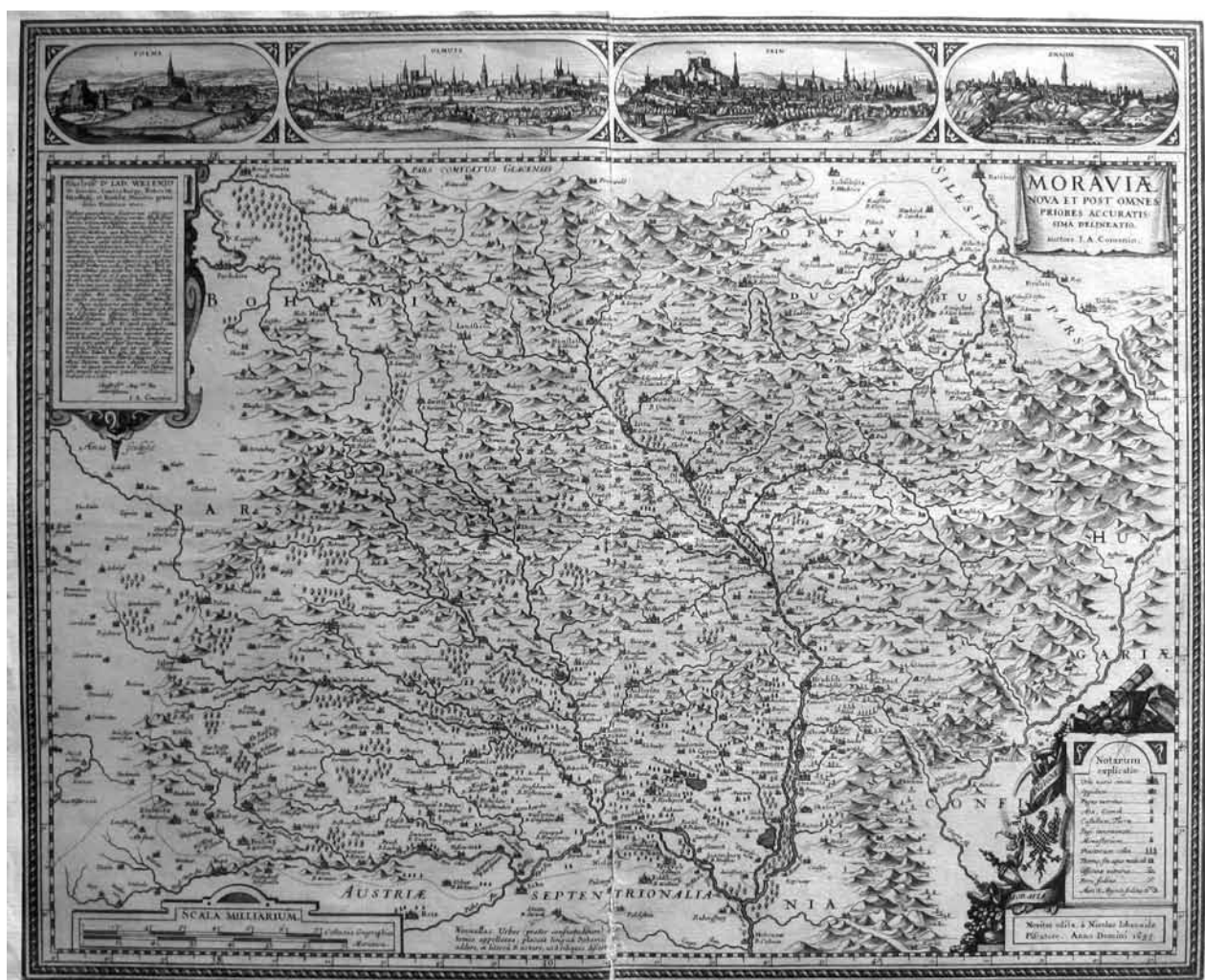
¹⁵ Blíže KOVÁŘOVÁ, HELENA, c. d., s. 147–150.

¹⁶ GLONEK, Jiří, ed. *Silesia Picta: veduty slezských měst a staré mapy Slezska = panoramy miast śląskich i mapy Śląska: katalog výstavy*. Olomouc 2011, ISBN 978-80-7053-293-5, s. 50–51.

¹⁷ KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, c. d. [Vol. I], s. 615.

¹⁸ Janssonius v té době používal upravenou Kaeriovu mapu Slezska (2900:1B).

¹⁹ GLONEK, Jiří, c. d., s. 58–59.

Obr. 5 Visscherova mapa Moravy (2870:51) s upravenou datací pro atlas Henrica Hondia (Muzeum Komenského v Přerově)

1634; **obr. 3-IV**). Vyměněna byla pozice kartuše v rámci kompozice listu (protilehlé rohy).²⁰ Ovšem text titulu byl pozměněn, neboť se jednalo o novou mapu Slezska vytvořenou Jonášem Scultetem. Zajímavý je fakt, že do nové mapy pro Henrica Hondia převzal rytec kartuši z Blaeovy mapy, která byla odvozeninou starší předlohy, Helwigovy mapy Slezska.²¹

Po smrti Henrica Hondia v roce 1651 převzal vydávání map jeho švagr a dlouholetý společník Johannes Janssonius. Na mnoha tiskových deskách pak byly změněny vydavatelské údaje (impressum) a pro vydávání atlasů sloužily ještě několik desetiletí, stejně jako tiskové desky Blaeua.

²⁰ Podobně tomu bylo také na mapě Moravy – na derivátu H. Hondia si ve srovnání s odvozeninou Blaeua kartuše s titulem a legendou vyměnily místa v protilehlých rozích.

²¹ Bližší GRIM, Tomáš, *Vývoj slezské kartografie do počátku 18. století*. Brno 2005 [Disertační práce PÍF MU Brno], s. 192–203, 217–239.

ZÁVĚR

Metody práce vydavatelů atlasů na konci 16. a v první polovině 17. století se značně lišily. Zatímco Ortelius a Gerard de Jode pracovali podle stejných předloh, ale vytvářeli derivace podle vlastního stylu, kartografické dílny po roce 1629 často přebíraly prvky z materiálů konkurenta. Kopírování, ať už detailní či inovativní, mělo v kartografii svou tradici nejen kvůli fluktuaci rytců, kteří pracovali pro různé vydavatele, ale také kvůli dřívějšímu půjčování a prodeji tiskových desek.²² Po roce 1630 však byly kopírovány celé listy včetně kompozice (Hondiova kopie mapy Rakouska podle Blaeua, 1631). Další možností byla úprava starší odvozeniny tak, že od konkurenta byly okopírovány výrazné grafické prvky, například kartuše (Janssoniova úprava Kaeriovy mapy Moravy, 1630), nebo byl převzat aspoň celý text titulu a dekorativní elementy byly modifikovány podle velikosti upravované plochy (Janssoniova úprava

²² WELU, James A., c. d., s. 166.

Kariovy mapy Rakouska, 1630). Jiná varianta přebírala větší část mapového listu konkurenta a naopak hlavní výzdobu, tedy kartuš s titulem, inovovala (Blaeuova mapa Čech podle Kaeriový rytiny, 1630). Stejně metody byly používány i v pozdějších letech, např. kopie Janssoniovy mapy Uher (1636) podle Blaeuovy mapy (1634), kopie kartuše na Hondiově mapě Slezska (1636) podle Blaeuovy mapy Slezska (1634), úprava titulu starší Mercatorovy tiskové desky Uher Hondiem (1636) podle Blaeuovy mapy (1634). Přesnou míru odvozování prvků geografického zákresu nebo celých částí by bylo nutné určit na základě kartometrické analýzy, ale cílem tohoto článku bylo ukázat na metody kopírování prvků grafické výzdoby, která už v době svého vzniku sehrávala významnou roli v motivaci nákupu map.

PŘEHLED MAP POPISOVANÝCH V TEXTU

Označení mapy: Koeman, Drápela

1. *Titul*
2. *Časové rozpětí vydávání v atlasech dle Koemana*
3. *Odkaz na exempláře, popřípadě obrázků*

Poznámka: Přepis „v“ a „u“ zde byl proveden foneticky (např. Avstria zde jako Austria), ale ve webových katalogích a databázích pro přístup on-line se přepisují mohou lišit.

Morava

2870:31; FMM (A.O.)

1. Moraviae, que olim Marcomannorum sedes, corographia, A. D. Paulo Fabritio Medico et Mathematico descripta; et a generosis Moraviae baronibus quibusdam correcta.
2. 1572/1575–1613
3. MKP (**obr. 1-I**)

2870:32A; FMM (G.d.J.)

1. Maraviae seu Moraviae Marchionatus. Singulari fide ac diligentia Chorographice delineatus.
2. 1578
3. Muzeum Komenského v Přerově (dále jen MKP) (**obr. 1-II**)

2870:32B; FMM (C.d.J.)

1. Maraviae seu Moraviae Marchionatus. Singulari fide ac diligentia Chorographice delineatus.
2. 1593
3. MKP (**obr. 1-IV**)

2870:1A; FMM (G.M.) / FMM (G.M.-H.H.)

1. Moravia.

2. 1585–95 až 1623 (2870:1A.1 – Per Gerardum Mercatorem cum privilegio); 1628, 1630, 1633 (2870:1A.2 – Per Gerardum Mercatorem cum privilegio. Amstelodami, Sumptibus Henrici Hondii 1627)
3. MKP (**obr. 1-III**)

2870:1B; FMM (P.K.)

1. Moravia Marchionatus. Merhern Authore P. Kaerio. [vznik datován před 1623, později doplněno:] Abrahamus Janssonius Excudit: 1625.
2. 1630
3. Vědecká knihovna Olomouc (VKOL, **obr. 2-I**), Moravská zemská knihovna Brno (MZK), Mapová sbírka PŘF UK Praha (vše on-line)

2870:1C; KMM E

1. Moravia Marchionatus Auctore I. A. Comenio. Johannes Janssonius Excudebat.
2. 1630–1644
3. MKP (**obr. 2-II**)

2870:1D; KMM C[1–4]

1. Marchionatus Moraviae Auctore I. A. Comenio.
2. 1633–1649 (2870:1D.1 – Amstelodami Excude Henricus Hondius); 1644–1680 (2870:1D.2 – Amstelodami Excudit Ioannes Janssonius); 1680–1683 (2870:1D.3 – Excudebant Janssonio-Waestbergii, Moses Pitt et Stephanus Swart); 1706–1709 (Amstelaedami apud Gerardum Valk, et Petrum Schenk)
3. MKP (**obr. 2-IV**)

2870:2; KMM B[1–3],

1. Moravia Marchionatus Auctore I. A. Comenio.
2. 1629 (2870:2.1 – Amstelodami Judocus Hondius Excudit), 1630–1672 (2870:2.2 – Amstelodami Guiljem. Blaeuw Excudit)
3. MKP (**obr. 2-III**)

2870:51 (Visscher 1630); KMM A1 s přepisem data 1630 a 1633

1. Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio auctore I. A. Comenio. Noviter edita a Nicolao Iohannide Piscatore. Anno Domini 1630 / 1633.
2. 1631, 1632/1633
3. MKP (**obr. 5**)

Čechy

2850:32

1. Chorographia insignis Regni Bohemiae Authore Ioanne Criguigero: Ioannes a Deutecum, Lucas a Deutecum Fecerunt.
2. 1578 a 1593
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup)

2850:1A

1. Bohemia. Per Gerardum Mercatorem
2. 1585–95 až 1630
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup)

2850:1B.1

1. Bohemia in suas partes geographicé distincta. Egidius Sadeler Deline. Petrus Kaerius Caelavit. Joannes Janssonius Excu. Anno 1620. [s dekorativním rámem]
2. 1630, 1631, nedat. [1632/1633]
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup, **obr. 4-I**)

2850:1B.2

1. Bohemia in suas partes geographicé distincta. Egidius Sadeler Deline. Petrus Kaerius Caelavit. Joannes Janssonius Excu. Anno 1630.
2. 1630 a 1632 (s dekorativním rámem), 1633–1638 (bez dekorativního rámu), 1638–1644 (vy-mazáno datum)
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (bez dekorativního rámu, on-line přístup, **obr. 4-II**)

2850:1B.3

1. Bohemia.
2. 1639–1680 (2850:1B.3 – Amstelodami Apud Ioannem Janssonium); 1680–1683 (2850:1B.4 – Apud Janssonius-Waesbergios, Mosem Pitt et Stephanum Swart)
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup, **obr. 4-IV**)

2850:2

1. Bohemia.
2. 1629 [Jodocus Hondius mladší], 1630–1672 [Blaeu]
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup, **obr. 4-III**)

Slezsko

2900:32

1. Silesiae Ducatus typice.
2. 1578 (na druhé polovině mapové listu: Moravia seu Maravaniae); 1593 (na druhé polovině mapového listu: Ducatus Oswieczimensis et Zatoriensis)
3. Biblioteka Narodowa Warszawa (on-line přístup, **obr. 1-II**), Mapová sbírka PřF UK Praha (fotokopie)

2900:1A

1. Silesiae Ducatus nova descriptio. Auctore Petro Kaerio 1621. Petrus Kaerius Caelavit et Excu. Amster.
2. 1630, bez data [1632/1633]
3. Mapová sbírka PřF UK Praha (on-line přístup, **obr. 3-I**)

2900:1B

1. Silesiae Ducatus nova et accurata descriptio. Joannes Janssonius Excu.
2. 1630–1644
3. Biblioteka Narodowa Warszawa (on-line přístup, **obr. 3-II**)

2900:1C

1. Silesiae Ducatus Accurata et vera delineatio.
2. 1636–1649 (2900:1C.1 – Amstelodami Sumptibus Henrici Hondi), 1641–1680 (2900:1C.2 – Sumptibus Ioannis Janssonii), 1680–1683 (2900:1C.3 – Sumptibus Janssonio-Waesbergiorum, Mosis Pitt et Stephani Swart)
3. Vědecká knihovna Olomouc (on-line přístup, **obr. 3-IV**)

2900:2

1. Silesiae Ducatus. A Martino Helwigio Nissense descriptus.
2. 1634–1672 [Blaeu]
3. Vědecká knihovna Olomouc (on-line přístup, **obr. 3-III**)

Rakousko

2710:1A

1. Austria Archiducatus per Gerardum Mercatorem.
2. 1585–1595 až 1623 (2710:1A.1); 1628 a 1630 (2710:1A.2 – Amstelodami Sumptibus Henrici Hondij Ao. 1627)
3. Bibliothèque nationale de France (on-line přístup)

MAPA MORAVY V KONKURENČNÍM BOJI HOLANDSKÝCH VYDAVATELŮ ATLASŮ...
HELENA KOVÁŘOVÁ

2710:1B

1. Austria Archiducatus nova descriptio. Anno 1625. Petrus Kaerius celavit [vznikla před 1623].
2. 1630
3. Österreichische Nationalbibliothek Wien, Bayerische Staatsbibliothek München, náhled mapy přístupný na stránkách moravskaorlice.blogspot.com v od-
díle 17. století – Mapy zemí obklopující Moravu –
Rakouské arcivévodství

2710:1C

1. Austria Archiducatus. Auctore Wolfgango Lazio. Amstelodami Joannes Janssonius excudit.
2. 1630–1644
3. Stephen S. Clark Library at Univerzity of Michigan Library (on-line přístup), Universitätsbibliothek Bern (on-line přístup)

2710:1D

1. Austria Archiducatus auctore Wolfgango Lazio.
2. 1631–1649 (2710:1D.1 – Amstelodami Henricus Hondius excudit), 1638–1680 (2710:1D.2 – Amstelodami Ioannes Janssonius excudit)
3. Herzogin Anna Amalia Bibliothek – Klassik Stiftung Weimar (on-line přístup); Universitätsbibliothek Bern (on-line přístup)

2710:2

1. Austria Archiducatus auctore Wolfgango Lazio.
2. 1629 (2710:2.1 – Amstelodami Iudocus Hondius excudit); 1630–1672 (2710:2.2 – Amstelodami Guiljelmus Blaeuw excudit)
3. Mapová sbírka PŘF UK Praha, Moravská zemská knihovna Brno (on-line přístup)

Uhry

2800:1A

1. Hungaria (2800:1A.1) / Hungaria regnum (2800:1A.2)
2. 1585–95 až 1634 (2800:1A.1 – per Gerardum Mercatorem); 1636–1644 (2800:1A.2 – Sumptibus Henrici Hondy)
3. Herzogin Anna Amalia Bibliothek – Klassik Stiftung Weimar (on-line přístup) / Bibliothèque nationale de France (on-line přístup)

2800:1B

1. Hungaria regnum
2. 1636–1680 (2800:1B.1 – Amstelodami Apud Johannem Janssonium), 1680–1683 (2800:1B.2 – impressum vymazáno)

3. Bibliotheek Universiteit van Amsterdam

2800:2A

1. Hungarie Regnum. Amsterdami Apud Guiljelmum et Johannem Blaeu.
2. 1634–1672
3. Moravská zemská knihovna Brno (on-line přístup)

2800:51

1. Nova Et Recens Emendata Totius Regni Ungariae Una Cum Adiacentibus Et Finitimis Regionibus Delineatio / Joannes à Duetchum Jun. fecit. C. I. Visscher excudebat [1624]
2. 1630
3. Herzogin Anna Amalia Bibliothek – Klassik Stiftung Weimar (on-line přístup)

Přehled atlasů z let 1630–1634 podle Koemana:

1:201 [=2:001] – Appendix Atlantis Maioris. Jodocus Hondius, 1630 [1629–1630]

2:011 – Atlantis Appendix, sive pars altera. První edice, Willem Jansz. Blaeu, 1630.

1:107 – Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura [dále jen Atlas]. Desátá edice, Henricus Hondius 1630.

1:202 – Atlantis Maioris Appendix, Johannes Janssonius, 1630.

2:021 – Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris. První edice, Willem

2:022 (1631) – Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris. Druhá edice, Willem Jansz. Blaeu, 1631. Jansz. Blaeu, 1634.

1:203 – Atlantis Maioris Appendix, Henricus Hondius, 1631.

1:221 – Theatrum Imperii Germanici, Johannes Janssonius, 1632

1:222 – Theatrum Imperii Germanici, Henricus Hondius, nedatováno (1632/1633)

1:311 – Atlas. Francouzská dvousvazková edice, Henricus Hondius, 1633.

1:321 – Atlas. Německá edice, Johannes Janssonius a/nebo Henricus Hondius, 1633

1:322 – Atlas. Německá edice ve dvou svazcích, Johannes Janssonius a/nebo Henricus Hondius, 1633

1:331 – Atlas. Holandská edice, Johannes Janssonius a/nebo Henricus Hondius, 1634

2:131 – Novus Atlas. Willem Jansz. Blaeu, 1634/1635

Mapa MORAVY	1629	1630	1631	1632	1633	1634
2870:2.2 – KMM B	J. Hondius mladší – atlas 1:201 [=2:001]	W. J. Blaeu - atlas 2:011	W. J. Blaeu – atlasy 2:021 a 2:022			W. J. Blaeu – atlas 2:131
2870:1A.2 – FMM (G.M.-H.H.)		H. Hondius – atlas 1:107			H. Hondius – atlas 1:311	
2870:1B – FMM (PK.)		J. Janssonius – atlas 1:202				
2870:1C – KMM E		J. Janssonius – atlas 1:202		J. Janssonius – atlas 1:221	J. Janssonius a/ nebo H. Hondius – atlas 1:321/22	J. Janssonius a/ nebo H. Hondius – atlas 1:331
2870:1D.1 – KMM C					H. Hondius – atlas 1:311; H. Hondius a J. Janssonius – atlas 1:321/22	H. Hondius a J. Janssonius – atlas 1:331
2870:51 – KMM A			H. Hondius – atlas 1:203	H. Hondius – atlas 1:222, nedatovaný (asi 1632/1633)		

Tab. 1 Mapa Moravy v holandských atlasech v letech 1629–1634

LITERATURA

BAĎUROVÁ, Anežka (ed.), *Bibliografie spisů J. A. Komenského vytištěných do roku 1800*. Praha 2007. [CD-ROM] ISBN 978-80-86675-12-1.

DRÁPELA, Milan Václav, *Vývoj moravské kartografie*. Brno 1994. 220 s. [Habilitační práce Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity]

GLONEK, Jiří (ed.), *Silesia Picta: veduty slezských měst a staré mapy Slezska = panoramy miast śląskich i mapy Śląska: katalog výstavy*. Olomouc 2011. 175 s. ISBN 978-80-7053-293-5.

GRIM, Tomáš, *Vývoj slezské kartografie do počátku 18. století*. Brno 2005, 332 s. [Disertační práce PFF MU Brno].

KEUNING, Johannes, Pieter van den Keere (Petrus Kaerius), 1571–1646(?), *Imago mundi 15*, 1960, č. 1, s. 66.

KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. I.*, t Goy-Houten 1997, 755 s., ISBN 90-6194-248-9.

KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. II.*, t Goy-Houten 2000, 636 s., ISBN 90-6194-248-9.

KOEMAN, Cornelis – KROGT, Peter C. J. van der, *Koeman's atlantes neerlandici. Vol. III.*, t Goy-Houten 2003, 970 s., ISBN 90-6194-248-9.

KOVÁŘOVÁ, Helena, Ornamenty a figury: Grafická výzdoba Fabriciových a Komenského map Moravy. *Studia Comeniana et Historica* 47, 2017, č. 97–98, s. 132–162.

KUMPERA, Jan, *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod 1987. 59 s.

NOVÁK, Václav, Mapa Moravy z de Jodeova atlasu v r. 1593. In: *Studia geographica: Sborník prací k osmdesátinám univ. prof. Dr. Františka Vításky*, Brno 1969, s. 153–162.

NOVOTNÁ, Eva, Crigingerovy mapy v mapové sbírce přírodovědecké fakulty UK. In: *Z dějin geodézie a kartografie* 19, 2018, s. 18–29.

SEMOTANOVÁ, EVA, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha 2001, 263 s. ISBN 80-7277-078-0.

SEMOTANOVÁ, Eva, *Atlas zemí koruny české*. Praha 2002, 192 s. ISBN 80-86493-04-0.

WELU, James A., The Sources and Development of Cartographic Ornamentation in the Netherlands. In: WOODWARD, David, ed. *Art and cartography: six historical essays*. Chicago 1987, s. 147–173. ISBN 0-226-90722-8.